סימן ל

קיום שיעור תורה בחנוכה אחר תפילת ערבית

חנוכה תשע״ו

שאלה:

ביישובנו מתקיים שיעור קצר בהלכה בכל יום מיד לאחר תפילת ערבית. האם בחנוכה יש לבטל שיעור זה כדי לאפשר לציבור להדליק נר חנוכה בזמן, כ׳זריזים המקדימים׳, או שמא עדיף לקיים את השיעור במועדו כדי לזכות את הרבים בתורה, אע״פ שבגללו תתעכב מעט הדלקת הנרות?

תשובה:

כדי לענות על שאלה זו יש לברר תחילה מתי הוא זמן הדלקת נרות חנוכה והאם מותר לאחר את ההדלקה כל זמן שאינו מפסיד את המצווה לגמרי (שהרי ודאי שאין לבטל מצווה משום תלמוד תורה).

א. מקור הדין

בגמ׳ מסכת שבת (כ״א ע״ב) מובאת ברייתא: ״מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק״. ובגמ׳ שם פירשו את הברייתא בשני אופנים: **א.** ״דאי לא אדליק מדליק״. כלומר, שכל זמן שלא כלתה רגל מן השוק מותר עדיין להדליק (בדיעבד), ומשמע שלאחר מכן אינו מדליק (תוס׳ שם ד״ה דאי). **ב.** ״לשיעורא״, כלומר, שבזמן ההדלקה צריך שיהיה בנר שמן בכמות שתספיק לבעור משקיעת החמה עד זמן שתכלה הרגל מן השוק (כך פירשו רש״י והרי״ף, והוסיף הרי״ף שאחר זמן זה מותר לכבות את הנר או ליהנות מהשמן שבו).

ב. סוף זמן ההדלקה לדעת הרמב״ם

הרמב״ם בהלכות חנוכה (פ״ד ה״ה) פסק: ״אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה **אלא עם שקיעתה, לא מאחרין ולא מקדימין**. שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק. וכמה הוא זמן זה, **כמו חצי שעה או יתר**. עבר זמן זה אינו מדליק. וצריך שיתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק... נשארה דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק, אם רצה לכבותה או לסלקה עושה״.

לגבי דברי הרמב״ם שלא מאחרין ולא מקדימין, כתב המגיד-משנה (שם) שמקורם בגמ׳ שבת (דף כ״ג ע״ב) לגבי הדלקת הנר: ״תנינא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר״, ומפרש הרמב״ם שכוונת הגמ׳ לנר חנוכה, וזאת בניגוד לפירושם של ראשונים רבים אחרים שס״ל שהגמ׳ התכוונה לנר שבת. וכן משמע לשון הגמ׳ ״דאי לא אדליק מדליק״ שמשמע שיכול להדליק רק עד זמן זה, ולאחר זמן זה אינו יכול להדליק.

אלא שדברי הרמב״ם צריכים עיון, שכן נראה מהם שהוא פוסק בו זמנית את שני הפירושים של הברייתא שהוזכרו לעיל. שהרי מדבריו: ״וצריך שיתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק״ משמע שפסק כפירוש השני בגמ׳, ולתירוץ זה לכאורה אין התייחסות בברייתא לתחילת זמן ההדלקה אלא רק למשך הזמן

הכולל שצריך שיהא הנר דולק (״חצי שעה או יותר״), וא״כ כיצד פסק הרמב״ם גם כתירוץ הראשון המפרש את הברייתא ביחס לזמן ההדלקה?

ונראה שלשיטת הרמב״ם, ב׳ התירוצים נכונים ואינם סותרים זא״ז. הגמרא אמנם לא הכריעה איזה מן הפירושים הוא הנכון בהסבר הברייתא, אך הדין של כל אחד מהפירושים נכון כשלעצמו (ולפי כל אחד מהם אין לדייק מהברייתא ש״כבתה זקוק לה״). ולכן פסק הרמב״ם להלכה את שני הפירושים.

אלא דיש לברר לשיטת הרמב״ם (ולשיטת הפירוש הראשון בגמ׳), מדוע לאחר שכלתה הרגל מן השוק אסור להדליק אף אם בני ביתו עדיין ערים, והרי פרסום הנס יוכל להתקיים בפניהם?

וראיתי בביאורו של הרב יוסף קאפח זצ״ל לרמב״ם (שם) שכתב, דקודם השקיעה לא יצא, דאינו ניכר ואינו נראה, דשרגא בטיהרא לא מהני. ואף אם ידליקנה לאחר צה״כ אינו ניכר דמשום חנוכה מדליקו כי באותה שעה כל אדם מדליק גם בחוץ בכל ימות השנה לתאורת חצרו, ויאמרו דגם היום לצרכו הוא מדליק. ולפיכך קבעו זמן הדלקתו עם שקיעת החמה ולא לאחר צה״כ. כלומר, שעות הדמדומים שבין שקיעת החמה לצאת הכוכבים הוא הזמן היחיד שבו הנר ניכר, ורק בהם מתקיים פרסום הנס, ואילו קודם זמן זה או לאחריו אע״פ שהנר נראה הוא אינו ניכר. ולכן לדעת הרמב״ם אין להדליק אחר שכלתה הרגל מן השוק אפילו בלי ברכה, ואפילו בני ביתו נעורים, דילמא אתי למיסרך (כלומר שמא יאמרו שהדליק בברכה, ויחשבו שמותר להדליק בברכה לאחר זמן זה).

והנה לפי דעה זו יש להדליק נר חנוכה מיד עם השקיעה, עוד קודם תפילת ערבית, ואם מתפלל מנחה בסמוך לשקיעה, ההדלקה צריכה להיות מייד לאחר תפילת מנחה. אם כן, לפוסקים כרמב״ם ודאי שאין לקיים שיעור תורה אחר תפילת ערבית, מפני שעל ידי זה הוא מבטל לגמרי את מצוות ההדלקה, מפני שעד שיגיע לביתו ודאי תכלה רגל מן השוק (כחצי שעה אחר השקיעה).

אלא שקשה על פירוש זה, דלפי זה מה שקובע הוא דרגת האור שקיימת בחוץ, שהיא המכרעת האם ניכר שהנר הודלק לשם מצווה, ולא הימצאותם של עוברים ושבים בשוק (שהיא אמנם פועל יוצא מדרגת האור בחוץ, אך אינה העיקר הקובע). ואם כן מדוע נקטה הגמרא במונח ״משתכלה רגל מן השוק״, שנשמע ממנו שהדבר הקובע הוא עצם הימצאותם של העוברים ושבים – לשם פרסום הנס בפניהם? היה צריך לנקוט שזמנה מהשקיעה עד צה״כ?

ואכן אחת הראיות שהביא הגר״י קאפח זצ״ל להוכיח ש״כלתה רגל מן השוק״ אינה קשורה לפירסום זה מהג׳ במנחות (דף ל״א ע״א) שם מובא דעת ר׳ יעקב שסוף זמן הנחת תפילין הוא ״עד שתכלה רגל מן השוק״ ושם ודאי שאינו קשור לפרסום. אך נראה לומר שאין זו הוכחה גמורה שהרי ניתן להביא ראיה שהמונח ״תכלה רגל מן השוק״ נובע מעצם הימצאות העוברים והשבים (כעיקר גורם הדין, ולא כפועל יוצא) מהגמ׳ במנחות (דף ל״א ע״א) המביאה בשם ר׳ יעקב שסוף זמן הנחת תפילין הוא ״עד שתכלה רגל מן השוק״, ושם ודאי לא שייך עניין פרסומי ניסא, אלא החשש הוא שאם יניח תפילין אחר שכלתה רגל מן השוק הוא עלול להירדם עימהם, וכל זמן שהשוק הומה אדם אין חשש

שיירדם. ומכיוון שלגבי הלכות תפילין ברור ששיעור זה אינו אחיד בכל המקומות, וכל מקום צריך לשער לפי הזמן שבו השוק מתרוקן, שהרי אז מתחיל החשש להירדמות – כך גם לגבי הלכות חנוכה נראה ששיעור זה אינו אחיד בכל מקום ומקום. וזה ייתכן דווקא אם נאמר שהדבר המכריע הוא הימצאותם בפועל של בני השוק. אך אם הדבר המכריע הוא כמות האור בחוץ הגורמת לנר להיות ניכר כנר מצווה (כפי שביאר הגר״י קאפח בדעת הרמב״ם), שיעור זה צריך להיות אחיד בכל מקום ומקום!

ואם נכונים דברינו, א״כ מה שכתב הרמב״ם ״עבר זמן זה ולא הדליק אינו מדליק״ לא נאמר אלא במקום שכלתה רגל מן השוק ואין עוד פירסומי ניסא, אבל היכן שהרגל מצויה בשוק גם בחשיכה אולי מותר יהיה לאחר את ההדלקה, או לכה״פ אם לא הדליק עד אז יהא מותר להדליק ולברך על הנרות. וכשם שהמדליק בביתו אם בני ביתו נעורים יכול להדליק עד עלות השחר, ה״ה למדליק בחוץ כל עוד לא כלתה רגל מן השוק יהיה יכול להדליק בברכה אף לדעת הרמב״ם. [אמנם לגבי שיעור השמן שבנר, נראה שהדבר אינו משתנה ממקום למקום, ובכל המקומות צריך לתת כמות שמן כשיעור שנקבע בעת קביעת תקנת חז״ל, ובזמן התקנה היה שיעורו מהשקיעה עד שתכלה רגלי דתרמודאי (שהוא שיעור שמינית הביצה לפי ערך החצי לוג שהיה במקדש), וכפי שפרש״י ״שיהא בה שמן כשיעור זה״].
ולקמן (בסעיף ז׳) נביא את הריטב״א שחולק.

ג. סוף זמן ההדלקה לשיטת התוספות והריטב״א

בניגוד לשיטת הרמב״ם שנקט להלכה את שני תירוצי הגמ׳, התוס׳ (שם ד״ה דאי לא אדליק) מבינים ששני התירוצים חולקים זה על זה לגבי סוף זמן ההדלקה. לפי התירוץ הראשון אחר שתכלה הרגל מן השוק שוב אין טעם להדליק, ואילו לפי התירוץ השני שלפיו הברייתא דיברה רק על כמות השמן שבנר – מותר להדליק לכתחילה כל הלילה (וההדלקה בתחילת הלילה היא רק עניין של זריזים מקדימים למצוות, אך אינה דין וחלק מן התקנה).

למעשה כותבים התוס׳ שלכתחילה יש לחוש לדעת התירוץ הראשון ולהדליק לפני שכלתה הרגל מן השוק, ובדיעבד – ידליק מספק גם אחרי שכלתה רגל מן השוק (כתירוץ השני), אך לכאורה כיוון שזה ספק, ידליק בלא ברכה משום סב״ל.

ומסיימים התוס׳ בשם ר״י: ״ולר״י נראה דעתה אין לחוש מתי ידליק, דאנו אין לנו היכרא אלא לבני הבית שהרי מדליקים מבפנים״. כלומר, מכיוון שבמקומם של בעלי התוספות נהגו להדליק בתוך הבית מפני הסכנה, לכן גם לפי התירוץ הראשון אין עניין להתחשב בכלתה רגל מן השוק, כיוון שבלאו הכי פרסום הנס נעשה לבני הבית בלבד, והם נעורים גם לאחר שכלתה רגל מן השוק.

והריטב״א (שם ד״ה לא אדליק מדליק) הסיק משיטה זו, דאף שלא בשעת הסכנה, כשהכול מדליקים מחוץ לבית, אם עבר הזמן ולא הדליק – ידליק בביתו ויעשה פרסומי ניסא לבני ביתו, והוכיח זאת דכמו שבשעת הסכנה מדליק בביתו גם ללא פירסומי ניסא, ה״ה למאחר להדליק בחוץ וכלתה רגל מן השוק, שידליק בביתו לבני ביתו. משמע מדבריו שמדליק עם ברכה (ותירוץ הגמ׳ ״דאי לא אדליק – מדליק״ מתייחס להדלקה בחוץ בלבד).

ד. סוף זמן ההדלקה לשיטת הרשב"א

הרשב"א בחודושיו על מסכת שבת (שם ד"ה הא דאמרינן) מחדש שאף לפי התירוץ הראשון בגמרא – "דאי לא אדליק מדליק" – אין הכוונה שלא ידליק כלל (כהרמב"ם לעיל), "דהא תנן: כל שמצוותו בלילה כשר כל הלילה, **אלא שלא עשה מצווה כתקנה** דליכא פרסומי ניסא כולי האי, ומיהו אי לא אדליק מדליק ולא הפסיד אלא כעושה מצוות שלא כתקנה לגמרי". אלא שסיים דבריו דאף במקומות שמדליקים בתוך הבית מפני הסכנה (כפי שהרשב"א מעיד שנהגו במקומו), וא"כ לכאורה אין עניין להדליק בשקיעה דווקא, אעפ"כ "לכתחילה מצווה להדליק משתשקע החמה מיד, דזריזין מקדימין למצוות". וזה בניגוד לשיטת ר"י בתוס' (שם) דכתב שכשמדליקים בפנים, אין נ"מ לזמן השקיעה, ויכול להדליק לכתחילה מאוחר יותר.

ה. פסק השו"ע

להלכה פסק מרן השו"ע (או"ח סי' תרע"ב ס"א וס"ב) דלכתחילה יש להקפיד להדליק "עם **סוף** שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים".

את הלשון "לא מאחרים ולא מקדימים" העתיק השו"ע מלשון הרמב"ם, אך בניגוד לרמב"ם שפסק להדליק "עם השקיעה", השו"ע כתב להדליק "עם סוף שקיעתה", וכוונתו לצאת הכוכבים (על פי שיטת ר"ת ש"**משתשקע** החמה" היינו משתסיים לשקוע שהוא בסוף הדמדומים, כ-72 דקות אחר השקיעה. ראה מ"ב שם ס"ק א'). וכבר תמה על כן הביאור-הלכה (ד"ה ולא מקדימים). אך כל זה לכתחילה. ובדיעבד פסק מרן השו"ע (שם ס"ב) דאם שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק. כתירוץ הראשון – "דאי לא אדליק מדליק". וכל זה לכתחילה. אבל בדיעבד – "אם עבר זה הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה". ומכיוון שהשו"ע לא הגביל את דבריו דווקא למקומות שנוהגים בהם להדליק בתוך הבית מפני הסכנה – משמע שהשו"ע פסק בדיעבד כרשב"א, דכל שמצוותו בלילה כשר כל הלילה ולכן בדיעבד יכול להדליק כל הלילה.

ולעניין הברכה על ההדלקה אחר שכלתה הרגל מן השוק – דייק המג"א (דם ס"ק ו') מסתימת לשון השו"ע, שידליק בברכה. ורש"ל כתב שדווקא עד חצות יברך. ובהג"מ כתב דכל זמן שבני הבית נעורים אפי' עד עמוד השחר יכול לברך. וכן הכריע המג"א – ובלבד שבני ביתו ערים, אך אם הם ישנים ידליק בלא ברכה. וביאר הפמ"ג (שם אשל אברהם ס"ו ד"ה כל) כיצד פסק השו"ע שיכול לברך כל הלילה, דהוי ספק ספקא: שמא הלכה כתירוץ השני בגמ' וא"כ יכול לכתחילה להדליק כל הלילה, ואם תמצי לומר שהלכה כתירוץ הראשון – שמא הלכה כרשב"א שדברי הגמרא "דאי לא אדליק ידליק" נאמרו רק לכתחילה למצווה, אך בדיעבד מצוותה כל הלילה. וקיימא לו להלכה שאע"פ שספק ברכות להקל ולא לברך, כאשר ישנו ספק-ספקא בברכות יש להחמיר ולברך.

ו. הדלקה קודם הזמן – שיטת הרשב"א

הרשב"א בחידושיו למסכת שבת (שם ד"ה הא דאמרינן) כתב שהזמן הראשוני להדלקת נר חנוכה שהוזכר בבריתא – "משתשקע החמה – אינו לעכובא, ואם נאלץ להדליק

קודם לכן הדלקתו כשרה (וזאת בניגוד לפסק הרמב״ם שהוזכר לעיל). וכפי שבע״ש הכול מקדימים מפני ההכרח, ה״ה שמותר לו לעשות כן בשאר ימי החול, ״אלא דעיקר מצוותה לחייבו להדליק אינה אלא משתשקע החמה״.

ז. הבדל בכמות השמן ממקום למקום – שיטת הריטב״א

ומצאנו בחידושי הריטב״א (שבת שם) דבר מחודש, שיש לו נפקא מינה עצומה במציאות ימינו. בביאורו לתירוץ הגמ׳ ״א״נ לשיעורא״ כתב (ד״ה אי נמי לשיעורא) ״פירוש: שצריך ליתן בה שמן שתוכל להדליק עד השיעור ההוא לכל הפחות, ועיקר הדין בזה, מכאן ואילך אם רצה לכבותה הרשות בידו ויכול להנות ממנה״, ובביאור דברי הגמרא המתייחסים לשני התירוצים שבהמשך הגמרא – ״עד דכליא רגלא דתרמודאי״ – כתב הריטב״א (ד״ה עד דכליא): ״פי׳ מוכרי עצים הנקראים תרמודאי והיו מתאחרים שם ברחוב העיר, **ובכל מקום הדבר הזה כפי מה שהוא**, והמנהג הפשוט ששיעורו כל זמן שחנויות המוכרים שמן וכיוצא בהם פתוחות״. ומדבריו משמע שגם לפי התירוץ השני, ש״משקיעת החמה עד שתכלה רגל מן השוק״ הכוונה לכמות השמן שיש לתת בנר, הדבר משתנה ממקום למקום, ובמקומות שהשוק הומה אדם עד שעה מאוחרת, צריך ליתן בנר כמות רבה של שמן כדי שידלק עד שעה זו (ובימינו מדובר במקומות רבים על כמות של ג׳ שעות ומעלה).

ואכן מצאתי בספר הליכות שלמה לגרש״ז אוירבך זצ״ל (מועדים ח״ב פט״ו ס״ח) דכיוון שבזמננו זמן כלות הרגל מן השוק הוא מאוחר יותר מבזמן חז״ל, נכון ליתן שמן בנר שיהא ראוי לדלוק זמן רב ולא חצי שעה בלבד. וכן נהג בעצמו. וא״כ חזינן דחשש לשיטת הריטב״א.

ח. שיעור תורה והדלקת נר חנוכה בזמן – מה עדיף?

נחזור לשאלה שבה פתחתנו.

החזון-עובדיה (חנוכה עמ׳ ע״ג ס״ה) כתב דבביהכ״ס שמתקיים בו שיעור תורה מיד אחר תפילת ערבית, אם יש חשש שמקצת המתפללים לא יחזרו לבית הכנסת אחר הדלקת הנר בביתם, כגון שדירתם רחוקה מביהכ״ס, יקיימו את השיעור כמידי יום ביומו, ואחר השיעור ילכו להדליק נר חנוכה בביתם.

ובביאור דבריו (שם ס״ק ז׳) כתב, דלכתחילה יש לחשוש לדעת הרמב״ם, דאם עבר הזמן של חצי שעה אינו יכול להדליק יותר, ולכן אם ישנה ודאות שהמתפללים יוכלו לחזור אחר ההדלקה לשיעור תורה בבית הכנסת – יש לחוש ולהדליק מיד אחר השקיעה. אולם אם קיים חשש שלאחר שילכו להדליק בביתם, מקצת המשתתפים בשיעור יתעצלו לחזור לשיעור, א״כ ״יכולים לסמוך על דעת רוב הפוסקים שבזמן הזה שאנו מדליקים בפנים, יכולים להדליק לכתחילה במשך כל הלילה״, וכפי שכתב הרמ״א (שם) ״שבזמן הזה שמדליקין בפנים אין צריך ליזהר ולהדליק קודם שתכלה רגל מן השוק״, כדברי התוס׳ (שם). וסיים החזון-עובדיה דבמקום ביטול ת״ת דרבים כדאיים הם הפוסקים הנ״ל לסמוך עליהם, ולרווחא דמילתא צירף ג״כ את שיטת ר״ת (תוס׳ שבת ל״ה ע״א) ש״משתשקע החמה״ היינו

סוף השקיעה, שהוא צאת הכוכבים, וכפסק השו״ע.

ואולם, מכיוון שאנו הכרענו (שו״ת מבשן אשיב ח״א סי׳ מ״ג) שכיום יש לחזור ולהדליק בפתח הבית מבחוץ, כפי שקבעו חז״ל, דכיום ב״ה אין סכנה, ממילא בטל לכאורה היתרו של הרמ״א הנסמך על שיטת התוס׳ המתבססת על המנהג להדליק בתוך הבית ולקיים פרסומי ניסא לבני הבית. וא״כ לכאורה צריך להזדרז ולהדליק בזמן מיד, אף במחיר של ביטול שיעור תורה, כי הדלקת הנר היא מצווה עוברת. ובפרט שלדעת הרמב״ם סוף זמן ההדלקה הוא כחצי שעה אחר השקיעה ולאחר מכן אינו מדליק כלל. ווכשמתחילים להתפלל ערבית בדיוק עם צה״כ, ניתן עוד להספיק להגיע הביתה ולהדליק קודם שיעבור הזמן.

אולם במחשבה שנייה, ולאחר שהעיר את תשומת לבי ידידי רבי ישראל לשם הי״ו, חשבנו לקיים בכל זאת את השיעור הקצר לאחר התפילה, מהטעמים דלקמן.

א. דעת הראבי״ה (הובא בהגמ״י הלכות חנוכה פ״ד ה״ד וכן באור זרוע סי׳ שנ״ב) שלהלכה יש לנהוג לקולא כשני התירוצים בגמ׳. לפי התירוץ הראשון (״דאי לא אדליק מדליק״) אין שיעור מינימלי לכמות השמן שבנר ויוצאים ידי חובה בכלשהו, כי ״הדלקה עושה מצווה״; ולפי התירוץ השני (״לשיעורא״) כל הלילה הוא זמן הדלקה לכתחילה. ומכיוון שספק דרבנן לקולא מותר להקל ולהדליק בכל הלילה עם כמות שמן מעטה. ואע״פ ששני התירוצים הם שני פירושים מנוגדים לאותה ברייתא ואי אפשר לקיים את שניהם כאחד, אעפ״כ בדברי סופרים הילך אחרי המקל גם בתרתי דסתרי. ובתשובה (סי׳ תתקע״ב) כתב, שלמעשה נהגו להדליק נרות קטנים שאין בהם שיעור. וא״כ לדעת הראבי״ה ודאי שיוצאים יד״ח גם בהדלקה מאוחרת.

ב. אף אם נחשוש לדעת הרמב״ם שאין להדליק כלל אחר שכלתה רגל מן השוק, שמא בימינו שהרחובות הומים מאדם גם בשעות הערב בגלל תאורת הרחובות במנורות חשמל (בדרך כלל עד סביבות השעה תשע), אף הרמב״ם מודה שסוף זמן ההדלקה מתאחר.

ובעל ה״בני יששכר״ בספרו חידושי מהרצ״א (דף ב׳ טור א׳) דייק כן מלשון הרמב״ם שכתב ״מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק וכמה זמן זה כמו חצי שעה **או יותר**״ ומשמע דחצי שעה לאו דווקא, וזמן שתכלה רגל מן השוק יכול להיות יותר מכך.

ואף החוששים שמא לדעת הרמב״ם סוף זמן ההדלקה אינו מתאחר לפי מצב השוק, יכולים לצאת ידי שיטתו אם ידליקו בביתם קודם תפילת ערבית (אחר תפילת מנחה), בין שקיעת החמה לצאת הכוכבים, ואחר כך יתפללו ערבית, וכפי שהסיק הביאור-הלכה (סי׳ תרע״ב ד״ה לא מאחרים) דנכון לכתחילה להדליק קודם ערבית, ואח״כ יתפללו ערבית, ובכך יזכו לקיים אף מצוות תלמוד תורה עם הציבור.

ג. דעת הרמב״ם לא נפסקה בשו״ע להלכה. ואע״פ שהשו״ע נקט כלשון הרמב״ם ״לא מקדימין **ולא מאחרין**״, מוכח מסעיף ב׳ שבדיעבד ניתן להדליק כל הלילה אם בני ביתו נעורים, וזה בניגוד לדעת הרמב״ם. וא״כ ע״כ סבירא ליה למרן השו״ע כהרשב״א דאף לתרוצא קמא (״דאי לא אדליק מדליק״) ההדלקה כשרה כל הלילה, ״אלא שלא עשה מצוה כתקנה דליכא

פירסומי ניסא כולי האי״, וא״כ בימינו שמא אף הרשב״א יודה שאפי׳ לכתחילה ניתן לאחר קצת, ואין זה יחשב ״שלא כתקנה״, מכיוון שזמן ״שתכלה רגל מן השוק״ מתאחר. (ובלאו הכי, נקיטת השו״ע בלשון הרמב״ם ״שלא יקדים ושלא יאחר״ צריכה עיון, שהרי רוב הראשונים פירשו מימרא זו כמתייחסת לנר שבת, וכפי שהקשה הביאור-הלכה. [וזאת מלבד העובדה שהשו״ע פסק כר״ת שזמן ההדלקה מתחיל בסוף השקיעה שהוא לקראת סוף הדמדומים[א] ומסתיים בצאת הכוכבים דר״ת – בניגוד לדעת הרמב״ם]).

ד. אמנם אף דלדעת הרשב״א והתוס׳ יש עניין להדליק בזמן משום זריזין מקדימים למצוות, ואכן כך ראוי לנהוג לכתחילה,מ״מ כאשר זריזות המצווה גורמת לבטל קביעות של שיעור תורה בציבור, כדאיים הם הפוסקים הנ״ל לסמוך עליהם לכתחילה, וכפי שכתב מרן השו״ע (או״ח סי׳ פ״ט ס״ו) ״שזיכוי הרבים בלימוד תורה דבר גדול הוא, ואם לא ילמדו עכשיו, יתבטלו מלימודם״. וא״כ נראה דזיכוי הרבים גובר על זריזין מקדימים למצוות וכפי שהוכחנו (בסי׳) בתשובה על ברכת האילנות בשבת. ועיין ב״ויצחק יקרא״ (סי׳ פ״ט ס״ו ד״ה דזכות) שכתב שעדיף שיעור תורה לרבים על פני תפילת ותיקין.

ובפרט במקומותינו, שישנם אנשים הטרודים בפרנסתם ועבורם השיעור אחר ערבית הוא הזמן היחיד שבו הם קובעים עתים לתורה, ואם לא עכשיו אימתי.

ה. בנוסף לאמור לעיל, יש לצרף את דעת הרמ״א (ע״פ התוס׳), שכיום שהמנהג להדליק בתוך הבית, כל זמן שבני הבית ערים זהו זמן ההדלקה לכתחילה. אמנם כבר כתבנו שאין ראוי לסמוך על כך לכתחילה, דבחסדי ה׳ כאן בארץ ישראל אין סכנה בהדלקה מחוץ לבית, מ״מ כיוון שסוף סוף עדיין חלק מהפוסקים נוהגים כן, א״כ דעה זו חזי לאצטרופי.

ו. ומכיוון שהתפילה בציבור בישובנו מהירה יחסית, ושיעור התורה הוא קצר (לערך עשר דקות), אנו מסיימים הכול באיחור קל ביחס לקהילות שבהן במתפללים ערבית במתינות, ואם כן למעשה איננו שונים בזה מהמנהג המקובל בעולם ואין בכך פגיעה בדין זריזים המקדימים למצוות.

ואעפ״כ לא מלאני לבי להקל בדבר, בלא שאלת ת״ח מובהק. ושאלתי את מו״ר הגר״א נבנצל שליט״א בעניין זה, והורה לנו לקיים את שיעור התורה, ולאחר מכן להדליק נרות חנוכה. ומצווה לשמוע לדברי חכמים, וב״ה זכינו לכוון לדבריו.

ט. מסקנה

מכל הנ״ל נראה, שביישובנו שמתקיים בו בקביעות שיעור הלכה קצר לאחר תפילת ערבית, אף בחנוכה אין לבטל את השיעור, ״דזכות הרבים דבר גדול הוא, ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו״ (שו״ע סי׳ פ״ט ס״ו), ולאחר השיעור יזדרז הציבור ללכת ולהדליק נר חנוכה איש איש בביתו.

א. הערת הגר״א נבנצל: אולי הוא משיתכסה כל גוף השמש מעינינו?